

श्रीपाद महादेव माटे

व्यक्तिद-शन

लेखक.

प्रा. श. श्री. पुराणिक

काळ प्रकाशन, पुणे ३०

श्रीपाद महादेव माटे

व्यक्तिदशन

लेखक

प्रा. श. श्री. पुराणिक

काळ प्रकाशन, पुणे ३०

काळ प्रकाशन, १४०४ सदाशिव, पुणे ३०

□ □

मुद्रक व प्रकाशक
शंकर रामचंद्र दाते
काळ मुद्रणालय
१८३५ सदाशिव पेठ, पुणे ३०

□ □

मावृत्ति १ ली
दि. ३१ ऑगस्ट १९८६

□ □

मूल्य रु. २०/-

३३

प्रास्ताविक

माटे यांचा मी औपचारिक विद्याथी नव्हे. पण काळाईलचे एक प्रसिद्ध वचन आहे. In these days a collection of good books is a real University. या काळात चांगल्या पुस्तकांचा संग्रह हेच एक विद्यापीठ आहे. या दृष्टीने माटे यांचे वाङ्मय हेही एक प्रकारचे विद्यापीठच आहे. इतर अनेकांप्रमाणे मीही त्या मुक्त विद्यापीठाचा एक विद्याथी आहे. माटे यांचे साहित्य वाचताना जो आनंद मी सेवन केला त्या ऋणांची अंशतः परतफेड करण्यापलीकडे दुसरा कोणताही उद्देश या पुस्तकामागे नाही. हे एक प्रकारे ऋषित-पणच आहे.

सुदैवाने 'काळ'चे संपादक श्री. शंकरराव दाते हे माट्यांचे एके काळचे विद्याथी होते. त्यांच्या मनात फार होते की माट्यांच्या संबंधीचे काही लेखन आपल्या हातून प्रसिद्ध व्हावे. माटे यांनी दाते यांच्याबद्दल लिहिले आहे की "अस्पृष्टांचा प्रश्न हे पुस्तक प्रसिद्ध करण्याचे त्राण माझ्यापाशी नव्हते. श्री. शंकरराव दाते म्हणजे सध्याच्या 'काळ' पत्राचे संपादक हे माझे जुने विद्याथी, सां-वजनिक चळवळीत मोठ्या हीसेने काम करणारे गृहस्थ. त्यांनी हे पुस्तक प्रसिद्ध करण्याचे पत्रक दिले." दाते यांची साक्षात् गुरुभक्ति आणि माझी परोक्ष गुरुभक्ति यांच्यामुळे आज माट्यांवरचे हे पुस्तक प्रसिद्ध होत आहे. या पुस्तकात माझ्या पदरचे असे फार थोडे आहे. कारण हा पुराव्यानिशी सिद्ध होणारा एक प्रकारचा एका व्यक्तीच्या जीवनाचा इतिहासच आहे. अथातच यातील सव संद-भ व माहिती ज्या ग्रंथांतून, मासिकांतून, नियतकालिकांतून व लेखांतून मी घेतली त्यांचे हे सव श्रेय आहे. या संद-भात 'सुश्रुत'चे संपादक श्री. व. ल. वष्ट यांचा मुद्दाम निन्देश केला पाहिजे. त्यांनी माटे यांच्या लेखाची हस्त-लिखित प्रत करून मला उपलब्ध करून दिली. या सव उदारताम्यांचे सहकाऱ्य नसते तर या पुस्तकातले एक अक्षरसुद्धा मला लिहिता आले नसते. या सवांचा उल्लेख मी स्वतंत्र रीतीने केलेला आहे व येथेही त्यांचे मुद्दाम पुन्हा एकदा आभार मानतो.

प्रस्तुत पुस्तक लिहिताना माटे यांच्या सहवासाचा आनंद आपण घेत आहोत असे मला वाटले. वाचकांनाही तो अनुभव आला तर माझे श्रम सफल झाले असे मला वाटेल.

लक्ष्मीभुवन, जोशी बिल्डिंग,
हनुमानवाडी, चाळिसगाव

श्री. शंकरराव दाते

साभार ऋणनिदेश

१. श्री. म. माटे यांचे वाङ्मय - विशेषतः १) चित्रपट, २) विज्ञान-बोधाची प्रस्तावना, ३) विचारशलाका, ४) साहित्यधारा, ५) विचारगुंफा, ६) उपेक्षितांचे अंतरंग, ७) भावनांची मांडवी, ८) माणुसकीचा गहिवर इ.
२. साहित्यिकांच्या सहवासात - म. श्री. दीक्षित
३. रत्ने आणि पैलू - वि. मा. दी. पटवन्धन
४. प्रा. श्री. म. माटे - व्यक्ति आणि वाङ्मय

स्फुट लेख -

१. आमचे बापू - सौ. सुधा फडके, रोहिणी, नोव्हेंबर १९४७
२. सौ. लक्ष्मीबाई माटे - श्री. म. माटे, स्त्री, जानेवारी १९५७
३. माझी वाचनाची तऱ्हा - श्री. म. माटे, हंस, जून १९४६
४. माझे कॅन्सरचे दुखणे - श्री. म. माटे, सुश्रुत, नोव्हेंबर १९५७
५. माझे गुरु श्री. म. माटे - शांता शेळके, ललित, जाने. १९६७
६. एक खबरदार पुरुष - शंकर वैद्य, ललित, दिवाळी १९७७
७. ऋणानुबंध - वसुंधरा पटवन्धन
८. आनंदाचे झाड - शांता शेळके
९. महाराष्ट्राचा शैलीकार लेखक माटे - आचार्य अत्रे
अत्रे वाङ्मय दर्शन, सं. बाळ सामंत
१०. अत्रे व माटे - हशा व टाळचा - अत्रे
११. कऱ्हेचे पाणी, खंड ३ व ४ - अत्रे
१२. गुणेरी - श्री. ज. जोशी
१३. परशुरामीय १९५८
१४. केसरी २७ डिसेंबर १९५७
१५. रोहिणी जानेवारी १९५८
१६. माटे आठवणी - म. दा. साठे, रोहिणी, फेब्रुवारी १९५८
१७. वसंत - जानेवारी १९५८

प्रकाशकाचे निवेदन

गुरुवऱ्य श्रीपाद महादेव उपाख्य बापूसाहेब माटे यांचे जीवन व काव्य या संबंघाने चाळिसगाव येथील प्राध्यापक श्री. श. श्री. पुराणिक यांनी लिहिलेला समालोचनात्मक ग्रंथ 'व्यक्तिदशन' हा बापूसाहेबांच्या जन्मशताब्दीच्या निमित्ताने या वेळी प्रसिद्ध करण्याची संघि मला लाभत आहे याचा आनंद वाटतो. शिक्षक व समाजकाव्यकऱ्ते या नात्यांनी त्यांनी केलेले माऱ्गदशन व संस्कार यामुळे त्यांच्यावद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्याचा यामागे उद्देश आहे.

बापूसाहेब माटे यांची यंदा जन्मशताब्दी आहे. त्यांचा जन्म शके १८०८ वऱ्शी भाद्रपद शुद्ध द्वितीयेस (दि. ३१ ऑगस्टला) झाला. म्हणून या वेळी हा ग्रंथ प्रसिद्ध करण्यात येत आहे.

बापूसाहेब माटे हे पुण्याच्या न्यू इंग्लिश स्कूलमध्ये १९०९ पासून शिक्षक होते. १९१२-१३ या वऱ्शी ते पाचव्या यत्तेला इंग्रजीचे शिक्षक होते. या काळात मॅट्रिकची परीक्षा ऑक्टोबरच्या सुमारास होत असे. तथापि १९१४ पासून मुंबई विद्यापीठाचे हे परीक्षासत्र माऱ्च महिन्यात सुरू करण्यात आले. त्यामुळे शाळेतील वाऱ्षिक परीक्षाही पुढील माऱ्च महिन्यावर ढकलण्यात आल्या. आमच्या वऱ्गाची चौथीची वाऱ्षिक परीक्षा १९१२ च्या ऑक्टोबर अखेर झाल्याऱ्तर पाचव्या यत्तेचा काळ माऱ्च १९१४ पऱ्च्यंत म्हणजे सुमारे सऱ्वादीड वर्षांचा झाला. पाचव्या यत्तला असलेले इंग्रजीचे पाठ्यपुस्तक ठरलेल्या कालावघीत संपले तेव्हा माटे यांनी वर्गाला सांगितले की आता आपण मेकॉले यांनी लिहिलेले वॉरन हेस्टिंग्जचे चरित्र वाचू. ती पुस्तके बाजारात सहा सहा आण्यांना मिळतात.

१९१४ मधील आरंभीच तीन महिने साटघांनी वऱ्गाला वॉरन हेस्टिंग्जचे चरित्र शिकविले. या चरित्राच्या निमित्ताने व एरवीही विद्याऱ्थ्यांच्या मनावर आपल्या देशाचा, राष्ट्राचा व घऱ्माचा अभिमान कसा बाळगावा याचे इतके मूढीगामी विवेचन ते करीत की त्याने विद्याऱ्थ्यांची मने घाऱ्हन जात. काही काही वेळा ते खास रविवारी विशेष तास घेत व ते बोन दोन तासांचेही अपत. १९१४ च्या माऱ्च महिन्यापऱ्च्यंत या पुस्तकाची सुमारे वीसपंचवीस पानेच शिक-

